

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ПИЛЯЧИК НАТАЛІЯ ЄВГЕНІВНА

УДК 81'371 (811.111+811.161.2):551.583:502

СЕМАНТИКО-КОГНІТИВНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ
ФРЕЙМОВОГО КОНЦЕПТУ *ЯВИЩА ПРИРОДИ*
В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Львівському національному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник кандидат філологічних наук, доцент
Оршинська Тетяна Захарівна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
доцент кафедри англійської філології

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Кушнерик Володимир Іванович,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
завідувач кафедри германського, загального
і порівняльного мовознавства

кандидат філологічних наук
Маштакова Наталія Валентинівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
старший викладач кафедри філософії мови,
порівняльного мовознавства та перекладу

Захист відбудеться “03” березня 2015 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.15 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9

Автореферат розісланий “02” лютого 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.С. Толчєєва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертація присвячена вивченню семантико-когнітивної об'єктивації фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* в англійській та українській мовах.

У роботі змодельовано фреймовий концепт *ЯВИЩА ПРИРОДИ*, який об'єктивується за допомогою 2-х лексико-семантичних полів (далі – ЛСП) “Атмосфера” та “Стихія”, трьох мікрополів “Атмосферні явища”, “Опади” та “Вітер” в межах ЛСП “Атмосфера” в обох мовах, 13 лексико-семантичних груп (далі – ЛСГ) в англійській мові та 12 ЛСГ – в українській у межах виділених ЛСП, які організовані в одне номінативне поле (далі – НП) “Явища природи”. Ядро НП представлено однаковою кількістю стилістично нейтральних лексичних одиниць (далі – ЛО), а периферія є відмінною, що пояснюється національно-культурними, географічними та ландшафтними факторами впливу на метеорологічний глосарій досліджуваних мов.

Сучасна когнітивна семантика продовжує пошуки відповідей на питання щодо диференціації структур представлення знань людини (J. Fodor, G. Lakoff), ролі мови в їх репрезентації та розумінні (Ch. Fillmore, L. Talmy) та проблеми конструювання світу мовцем (O. Iricanova, R. Jackendoff).

При цьому жвава дискусія і донині точиться навколо проблем термінологічного впорядкування і розробки системної класифікації різних структур знань (O. Selivanova, G. Lakoff), а також тих суміжних понять, що позначають, здавалося б, один і той же процес, проте іменуються все ж таки по-різному, як-от: *вербалізація* (M. Alefirenko, O. Ladika) або *репрезентація* (Ю. Євтушок, С. Карпенко), або *концептуалізація* (H. Esipenko, R. Langacker) і, зрештою, *об'єктивація* (O. Blagodarina, G. Polina, A. Prihodko).

Найбільш прийнятним експлікатором важливих ознак навколишнього світу людини, що безпосередньо пов'язані з природою, є термін і поняття, яке за ним стоїть, *об'єктивація*, бо явища природи як реальність людського буття потребують не механічного відбиття у свідомості носіїв різних мов, а їх об'єктивної інтерпретації (I. Tarasova, E. Semino). Окрім опису світу та намагання “накинути сітку слів” на світ людина щоразу коригує й уточнює свої знання про нього, знаходячи в мові ресурси для такої корекції.

Як правило, процес і механізми об'єктивації дослідники намагаються осмислити на прикладах двох центральних структур знання – *концепту* і *фрейму*. Оскільки *концепт* – це згусток культури у свідомості людини (Ю. Степанов), частина концептуальної системи – те, що індивід думає, уявляє, знає про об'єкти світу (P. Pavlyonik), інформаційна структура свідомості, організована одиниця пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання (O. Selivanova), а *фрейм* – це структура, каркас, інформаційна модель, стереотип і сценарій, які репрезентують мислення та світосприйняття (S. Zhabotynska, G. Lakoff, R. Langacker), то доцільним є формування інтегрованої структури, де два понятійні сегменти *концепт* і *фрейм* варто поєднати на основі їх взаємодії і вказати функції кожного з них, про необхідність чого уже говорять і сучасні дослідники фреймової семантики (A. Babushkin, M. Boldirjev ta in.). На позначення такої синтетичної структури у роботі запропоновано термінологічну дескрипцію *фреймовий концепт*.

Суміжним терміном *фреймового концепту* є введена в науковий обіг композитна конструкція *концепт-фрейм* (О. Беляєвская, М. Болдирев), що не є повним синонімом до запропонованої термінологічної дескрипції, адже компонент “концепт” позиціонується у препозиції, і його домінанта стає очевидною, а фрейм у такому альянсі стає вторинним.

Термінологічна дефініція *фреймовий концепт* видається методологічно виправданою, оскільки “явища природи” органічно заінсталювані в мовні картини світу, а їх “сценарність” має право на “лідерство”, оскільки в різних мовах вони залежать від культурно-географічного ландшафту і природно-кліматичних умов. Первинним семантичним компонентом, що створює ефект “упізнавання” та “виокремлення” – об’єктивації явищ природи, є фрейм, який, у свою чергу, доповнюється понятійно-семантичними компонентами концепту.

У зв’язку з цим терміни “об’єктивація” і “фреймовий концепт” укладаються у вмотивовану і цілісно-структурну системну модель дослідження.

Актуальність дисертації зумовлена загальною тенденцією когнітивної лінгвокомпаративістики до реконструкції тих фрагментів світу, що зберігають у колективній свідомості етносів найдавніші його релікти, з-поміж яких на особливу увагу заслуговує розкриття механізмів об’єктивації явищ природи у свідомості носіїв індоевропейських мов загалом та англійської і української, зокрема. Поєднання діахронічного й синхронічного підходів до аналізу засобів об’єктивації фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* в англійській та українській мовах сприятиме оновленому витлумаченню сутності такого лінгвоментального синтетичного конструкту, насамперед розкриттю семантико-когнітивної його природи у кожній із зіставляваних мов.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до наукової теми кафедри англійської філології Львівського національного університету імені Івана Франка “Структурно-семантичні і когнітивно-дискурсивні парадигми германських, романських та класичних мов” (тему дисертації затверджено вченою радою ЛНУ імені Івана Франка, протокол № 12/3 від 17 березня 2010 року; перезатверджено рішенням спеціалізованої вченої ради К 26.053.15, протокол № 9.4 від 15 грудня 2014 року).

Мета дослідження – виявити семантичні та когнітивні засоби об’єктивації фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* в англійській та українській мовах.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- критично проаналізувати наукову літературу і сформулювати теоретичні положення роботи щодо вивчення фреймового концепту у когнітивній лінгвістиці;
- розробити комплексну методику дослідження семантичної та когнітивної основи фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* у далекоспоріднених мовах;
- скласифікувати лексичні одиниці на позначення явищ природи у ЛСП і ЛСГ як моделі семантичної об’єктивації фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* в англійській та українській мовах;
- реконструювати концептуальні метафори та фразеологізми як образні засоби семантико-когнітивної об’єктивації фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* у далекоспоріднених мовах;

– змоделювати когнітивну структуру фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* в англійській та українській мовах;

– виявити спільні та відмінні семантико-когнітивні механізми об'єктивації фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* у свідомості носіїв зіставлених мов.

Об'єкт дослідження – лексичні і фразеологічні одиниці, які об'єктивують фреймовий концепт *ЯВИЩА ПРИРОДИ* в англійській та українській мовах.

Предмет дослідження – семантичне (ЛСП, ЛСГ, ЛО) і когнітивне (НП) моделювання фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* в англійській та українській мовах.

Матеріалом дослідження є: ЛО на позначення явищ природи (550 в англійській мові і 450 – в українській) і фразеологізмів з компонентами найменувань явищ природи (66 в англійській мові і 55 – в українській), відібрані в результаті опрацювання *корпусів* англійської мови (BNC) British National Corpus [Virtual Resource] та української : Корпус української мови Лабораторії комп'ютерної лінгвістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка [Електронний ресурс], а також *лексикографічних джерел* : Chambers Dictionary of Idioms : English-Russian semibilingual; Concise Oxford Dictionary of Current English / [Ninth Edition], The Associative Thesaurus of English / G. Kiss, C. Armstrong, R. Milroy; Merriam Webster's Dictionary. – Режим доступу : <http://www.merriam-webster.com/>; Англо-український фразеологічний словник / уклад. К.Т. Баранцев; Фразеологічний словник української мови (в 2 т.) / Білоноженко В.М., Винник В.О., Гнатюк І.С. та ін.; Словник української мови : в 11 т.; Словник синонімів української мови : в 2 т. / А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, С.І. Головащук та ін.; Словники України : Інтегрована лексикографічна система, версія 3.0.

Методи дослідження. Серед методів і прийомів дослідження – загальнонаукові (*описовий метод* – для інвентаризації, класифікації, інтерпретації структурних, семантичних і функціональних властивостей досліджуваних мовних одиниць; *дедуктивно-індуктивний метод* – для аналізу та синтезу наукових теорій і концепцій) і спеціальні лінгвістичні (*метод семантичної ідентифікації* – для визначення семантичної приналежності ЛО до ЛСГ і ЛСП та фразеологізмів і метафор до НП фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ*; *методика компонентного аналізу* – для виявлення компонентів значення у семантичній структурі ЛО на позначення явищ природи; *методика польового моделювання* – для розкриття ядро-периферійної організації фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ*; *метод статистичного аналізу* – для встановлення кількісно-якісних характеристик ядерних та периферійних зон; *методика фреймового моделювання* – для семантико-когнітивної об'єктивації структури фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* в англійській та українській мовах; *концептуальний аналіз* – для з'ясування когнітивних ознак концептів, що входять до структури фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ*; *прийом внутрішньої реконструкції* – для виявлення архетипів концептуальних метафор і фразеологізмів; *зіставний метод* – для встановлення закономірностей і відмінностей в об'єктивації фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* у свідомості носіїв англійської та української мов.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в дисертації *уперше* в обіг когнітивної лінгвокомпаративістики *введено* наукову дефініцію фреймовий концепт *ЯВИЩА ПРИРОДИ*; на основі семантичних ознак усі лексеми, що об'єктивують фреймовий концепт *ЯВИЩА ПРИРОДИ*, *скласифіковано* у два спільні ЛСП: “Атмосфера” та “Стихія” в англійській та українській мовах; *виявлено* відмінні лексико-семантичні засоби на позначення явищ природи в кожній з мов (диференціація вітрів і найменувань дощу з урахуванням його інтенсивності та кількості випадань в англійській мові; диференціація опадів (снігу), оптичних та електричних явищ – в українській); *схарактеризовано* образну складову фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* на основі фразеологічних одиниць із компонентом найменувань явищ природи (з тенденціями до негативного ставлення до явищ природи в англійській мові і відносно позитивного та нейтрального сприйняття явищ природи – в українській); *представлено* когнітивну модель фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ*, яка відображає здатність носіїв англійської та української мов сприймати та оцінювати явища природи; *вдосконалено* методичну процедуру реконструкції структур представлення знань людини (фреймового концепту) шляхом залучення до методики семантико-когнітивного аналізу прийомів порівняльно-історичного методу (класичної компаративістики); *набула подальшого розвитку* теорія когнітивного моделювання у плані її витлумачення як структури людської когніції, де людина розглядається як система переробки інформації, змодельованої у формі фреймового концепту. У результаті такої систематизації *виявлено* типологію семантико-когнітивних ознак, які уможливають диференціювати лексичний масив на позначення явищ природи в обох мовах; *встановлено* розбіжність між фрагментами англійської та української картин світу: НП “Явище природи” в англійській мові складають 2 ЛСП “Атмосфера” та “Стихія”, 3 мікрополя “Атмосферні явища”, “Опади” та “Вітер” в межах ЛСП “Атмосфера” в обох мовах, 13 ЛСГ в англійській мові та 12 ЛСГ – в українській в межах виділених ЛСП. Така різниця пояснюється відсутністю ЛСГ “Поривчасті вітри” в українській мовній системі, тоді як в англійській ця ЛСГ представлена окремою групою з внутрішньою ієрархією.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їхнього застосування у нормативних курсах зі вступу до мовознавства (розділ “Лексика і фразеологія”), загального мовознавства (розділи “Комунікативна лінгвістика”, “Мова і мислення”, “Структура мови”, “Фразеологічний проміжний рівень мови”, “Лексико-семантична структура мови”), основ зіставного мовознавства (розділ “Зіставна лексикологія і фразеологія”), сучасної української літературної мови (розділи “Лексикологія”, “Фразеологія”), теорії та практики перекладу (розділ “Теорія та практика перекладу з української мови на англійську”), лексикології англійської мови (розділ “Англійська фразеологія”), лінгвокраїнознавства.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації висвітлено у доповідях на *чотирьох* міжнародних конференціях: “Актуальні проблеми філології та перекладознавства” (Хмельницький, 2007), “Мова і культура” (Київ, 2008), “Методологічні проблеми сучасного перекладу” (Суми, 2009), “Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації (ELLIC 2013)”,

на двох всеукраїнських конференціях: “Україна “Комунікація у вік глобалізації: десять років успішного розвитку та здобутків” (Київ, 2005); “Актуальні проблеми філології та перекладознавства” (Хмельницький, 12–13 травня 2005).

Публікації. Проблематику, теоретичні й практичні результати дисертаційної роботи викладено у *тринадцятьох* публікаціях, *вісім* із яких опубліковано у фахових наукових виданнях України, *одну* – в періодичному виданні іншої держави, а також тезах доповідей *чотирьох* міжнародних наукових конференцій. Загальний обсяг публікацій – 4,2 др. арк.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури (290 позицій, із яких 35 іноземними мовами), списку довідкових джерел (30 позицій, із яких 12 іноземними мовами) і 4 додатків. Обсяг основного тексту дисертації – 195 сторінок, загальний обсяг роботи – 240 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження та її актуальність, сформульовано мету і завдання роботи, об’єкт і предмет дослідження, окреслено джерельний матеріал, визначено методи, сформульовано наукову новизну, практичне значення праці, подано відомості про апробацію основних положень дисертації, а також структуру та обсяг.

У **першому розділі “Теоретичні засади вивчення семантичних і когнітивних механізмів організації лексики на позначення явищ природи в англійській та українській мовах”** проаналізовано наукові джерела і сформульовано теоретичні положення щодо інтерпретації фреймового концепту у когнітивній лінгвістиці; диференційовано такі термінопоняття, як вербалізація, репрезентація, концептуалізація та об’єктивація; здійснено системний опис лексики на позначення явищ природи в англомовній та україномовній картинах світу. Запропоновано наукове обґрунтування та визначення поняття “фреймовий концепт”, представлено його когнітивно-польову модель в зіставлюваних мовах.

У сучасній лінгвістиці *явища природи* як фрагмент дійсності вже були предметом наукових розвідок. Явища навколишньої дійсності детермінують культуру, світогляд, ментальність та духовний світ людини (В. Вернадський, М. Гумільов, О. Мельникова, М. Сорокіна), мають свої позначення у всіх мовах світу. Дослідження найменувань явищ природи здійснювалося на матеріалі різних мов: англійської (Н. Ситяніна), німецької (С. Стройкова), французької (Ю. Ломоносова), російської (Я. Левченко, О. Пойда), української (А. Грек, О. Могила, В. Нагіна) тощо. Зіставний аналіз такої лексики проводився: на матеріалі слов’янських мов: української та російської (В. Манакін), англійської, німецької, іспанської, української, російської (А. Малюга), німецької, англійської, української, російської (Н. Маштакова), англійської та російської (О. Кузнецова), англійської та французької (Т. Ніфанова), української, німецької та англійської (О. Зінченко), української, англійської та французької (Е. Лукавська) тощо.

Загалом у вивченні ЛО на позначення явищ природи склалася певна традиція, яка представлена такими напрямками: *ареально-типологічним* (О. Демидова),

семантико-синтаксичним (Г. Овсянников), лінгвокультурологічним (М. Сорокіна, Л. Супрун-Белевич), зіставно-типологічним (А. Малюга, Н. Маштакова) та когнітивним (Т. Бадмаєва, Н. Богданова, Н. Вершинина, М. Домбровская, Н. Іванова, Н. Перфильєва, К. Рябих, Н. Хохлова).

Когнітивний аспект у сучасному мовознавстві залишається домінантним упродовж останніх десятиліть. Така актуальність пояснюється необхідністю інтерпретації набутих знань, культурного досвіду в пізнанні навколишнього світу загалом та явищ природи як його фрагмента зокрема. З-поміж іншого, у когнітивній лінгвістиці науковці по-різному витлумачують такі термінопоняття, як *вербалізація* (М. Алефіренко, О. Ладика, О. Хомишак), що апелює до вербально-комунікативного та функціонально-ресурсного потенціалу лексики; *репрезентація* (Ю. Євтушок, Л. Глухова, С. Карпенко), що актуалізує складові, які безпосередньо не співвідносяться з вербально-комунікативними факторами; *концептуалізація* (Н. Єсипенко, Ю. Наконечна, R. Langacker), яка акцентує здатність одиниці вищого абстрактного узагальнення репрезентувати когніції як такі, і, зрештою, *об'єктивація* (О. Благодарна, С. Застровська, О. Коцюба, Г. Поліна, А. Приходько). У дисертаційній праці *об'єктивація* є найбільш адекватним терміном, оскільки експлікує властивості лексичного масиву, в основі якого є необхідність маніфестації явищ природи в об'єктивному висвітленні.

На основі об'єднання таких термінопонять, як *концепт* (М. Аскольдов, А. Вежбицька, А. Бабушкін, Й. Стернін) та *фрейм* (С. Жаботинська, Ю. Караулов, М. Мінський, G. Lakoff, R. Langacker, Ch. Fillmore), у роботі подано новий синтетичний термінологічний варіант – *фреймовий концепт*, під яким розуміється когнітивна структура – композиційно-польова модель, репрезентована двоскладним конструктором, який найбільш вдало та об'єктивно описує явища природи. Об'єктивація фреймового концепту реалізується в мово-мисленні людини у формі НП з його складовими: ЛСП, мікрополями та ЛСГ (рис. 1).

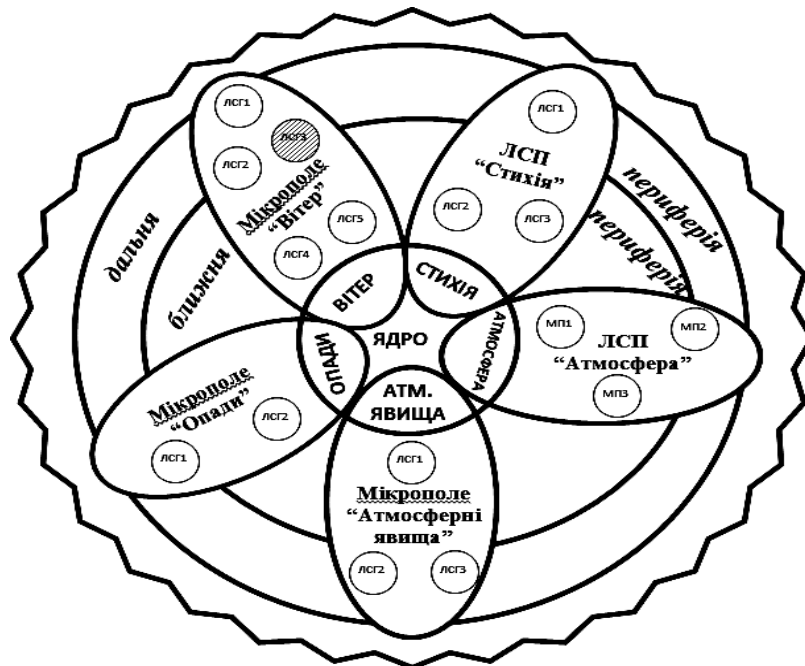

Рис. 1. Польове моделювання фреймового концепту **ЯВИЩА ПРИРОДИ**

У другому розділі “**Методологічна база аналізу фреймового концепту ЯВИЩА ПРИРОДИ, номінативного та лексико-семантичного полів в англійській та українській мовах**” визначено методологічні принципи дослідження фреймового концепту та польової його організації з позицій когнітивної семантики, розроблено комплексну методику аналізу польових семантичних структур та системного опису явищ природи у зіставлюваних мовах.

Вивчення процесу семантичної та когнітивної об’єктивації фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* як відображення фрагмента картин світу базується на загальнонаукових принципах системності, таксономії, спирається на теорії взаємозалежності мови і мислення (І. Бодуен де Куртене, В. Гумбольдт, О. Потебня), представлення знань людини (J. Fodor, G. Lakoff), принципів категоризації світу (З. Пилішин, R. Jackendoff), ролі мови в їх репрезентації та розумінні (Ch. Fillmore, L. Talmy).

Згідно з поставленими завданнями дослідження здійснено відбір оптимальних методів та методик аналізу семантико-когнітивної об’єктивації фреймового концепту, поетапне застосування яких використано в роботі.

На *першому етапі* розвідки за допомогою таких загальнонаукових методів, як опис, систематизація, дедуктивна й індуктивна їх інтерпретація, проаналізовано джерельну базу, в якій об’єктами вивчення виступають фреймовий концепт *ЯВИЩА ПРИРОДИ* та засоби його об’єктивації – НП з його складовими: ЛСП та ЛСГ.

На *другому етапі* дослідження для інтерпретації лексики із семантичним компонентом *явища природи* були застосовані спеціальні лінгвістичні методи, зокрема *метод семантичної ідентифікації* – для визначення та встановлення семантичної приналежності ЛО до ЛСГ й ЛСП, а також фразеологізмів та концептуальних метафор до НП фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ*.

На *третьому етапі* аналізу фактичного матеріалу за допомогою *методики компонентного аналізу* виявлено семантичні складові у структурі ЛО на позначення явищ природи. Застосування *методики польового моделювання* із використанням *статистичного аналізу* дало змогу розкрити ядро-периферійну організацію досліджуваного НП, яке представлено ЛСП та ЛСГ, що утворюють ядро, навколоядерну зону, ближню та дальню периферію у зіставлюваних мовах.

На *четвертому етапі* дослідження застосована *методика фреймового моделювання* для аналізу семантико-когнітивної об’єктивації структури фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* в англійській та українській мовах. Використання *концептуального аналізу* сприяло виявленню когнітивних ознак субконцептів, що входять до структури досліджуваного фреймового концепту у зіставлюваних мовах.

П’ятий етап передбачав виявлення архетипів концептуальних метафор і фразеологізмів у далекоспоріднених мовах на основі *методики прийому внутрішньої реконструкції*.

Застосований на останньому етапі *зіставний метод* дозволив встановити закономірності та відмінності у семантико-когнітивній об’єктивації досліджуваного фреймового концепту у свідомості носіїв англійської та української мов.

У третьому розділі “Семантична об’єктивація фреймового концепту **ЯВИЩА ПРИРОДИ** в англійській та українській мовах” проаналізовано семантику ключових лексем фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДА*; виявлено закономірності та відмінності у структурно-семантичній організації ЛСГ та ЛСП, що його об’єктивують в досліджуваних мовах.

Основним номінантом фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* виступає словосполучення *явище природи* як факт або подія, які існують у природі незалежно від людської свідомості та / або можуть бути сприйняті органами чуття або підтверджені свідченнями приладів, особливо, якщо ця подія або факт незвичайні та / або мають науковий інтерес (Н. Ситяніна). У роботі прийнято визначення явищ природи як будь-який вияв змін, реакцій та перетворень, що відбуваються в органічному та неорганічному світі, є об’єктом діяльності людини та її пізнання, все те, що не створено діяльністю людини; сукупність особливостей природно-кліматичних умов, законів природи, що впливають на життєдіяльність людини.

Дослідження мовних репрезентантів фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* здійснено із залученням дефініційного та компонентного аналізів для опису семантичної структури та встановлення кількісних параметрів ЛО на позначення явищ природи, що його об’єктивують в англійській та українській мовах.

У процесі семантичної інвентаризації ключових ЛО на позначення явищ природи сформовано 2 ЛСП “Атмосфера” та “Стихія”, 3 мікрополя “Атмосферні явища”, “Опади” та “Вітер” в межах ЛСП “Атмосфера” в обох мовах, 13 ЛСГ в англійській мові та 12 ЛСГ в українській мові в межах виділених ЛСП (табл. 1).

Спільними ЛСГ мікрополя “Атмосферні явища” в межах ЛСП “Атмосфера” у зіставлюваних мовах є: оптичні явища: (англ. *rainbow* “веселка”; укр. *Фата-Моргана*); електричні явища: (англ. *thunder* “грім”; укр. *гromовиця*); продукти конденсації: (англ. *fog* “густий туман”; укр. *мряка*).

Виявлено 2 **спільні** мікрополя “Вітер” та “Опади” в межах ЛСП “Атмосфера” в англійській та українській мовах. Мікрополе “Вітер” містить 4 **спільні** ЛСГ: штормові вітри (англ. *gale* “сильний вітер”; укр. *смерч*); місцеві (екзотичні) вітри (англ. *berg wind* “вітер в Південній Африці”; укр. *містраль*); легкі вітри (англ. *breeze* “легкий вітерець”, укр. *береговий бриз*); вітри відносно напрямку світу (англ. *westerlies* “західні вітри”; укр. *норд-вест*). Мікрополе “Опади” містить 2 **спільні** ЛСГ для зіставлюваних мов: дощ (англ. *rainstorm* “штормовий дощ”; укр. *залива*) та сніг (англ. *flurry* “завірюха”; укр. *хурделя*).

У роботі виділено ЛСП “Стихія”, в межах якого інвентаризовано ЛО у 3 ЛСГ, **спільні** для зіставлюваних мов: літосферні стихії (англ. *avalanche* “лавина”; укр. *грязеві зсуви*); гідросферні стихії (англ. *tsunami* “цунамі”; укр. *град*); атмосферні стихії (англ. *wind erosion* “вітрова ерозія”; укр. *парниковий ефект*).

Виокремлено 1 **відмінну** ЛСГ в межах мікрополя “Вітер”, виявлену лише в англійській мові: поривчасті вітри, до складу якої входить 10 ЛО (14% від загальної кількості ЛО в межах ЛСП “Вітер”). У цій ЛСГ інтегральною семою для всіх лексем виступає ‘gust’ “порив”: *gust* “порив вітру”, *burst* “поривчастий вітер”.

Структурно-семантичні параметри ЛСП та ЛСГ

№	ЛСП		ЛСГ	Приклади
1.	Атмосфера	Мікрополія	Оптичні явища (англ. – 6 ЛО; укр. – 10 ЛО)	англ. – <i>halo</i> “гало”, <i>corona</i> “венці”; укр. – <i>міраж</i> , <i>полярне сяйво</i> ;
			Електричні явища (англ. – 9 ЛО; укр. – 9 ЛО)	англ. – <i>ball lightning</i> “кульова блискавка”, <i>Elma lights</i> “вогні Ельма”; укр. – <i>спалах</i> , <i>громовиця</i> ;
			Результати конденсації (англ. – 24 ЛО; укр. – 24 ЛО)	англ. – <i>haze</i> “туман”, <i>frost</i> “мороз”; укр. – <i>опар</i> , <i>намерз</i> ;
2.		Мікрополія	Штормові вітри (англ. – 11 ЛО; укр. – 15 ЛО)	англ. – <i>tornado</i> “торнадо”, <i>ropes</i> “смерч”; укр. – <i>шквал</i> , <i>буревій</i> ;
			Місцеві (екзотичні) вітри (англ. – 30 ЛО; укр. – 24 ЛО)	англ. – <i>sirocco</i> “сірокко”, <i>rampero</i> “памперо”; укр. – <i>хамзин</i> , <i>бора</i> ;
			Легкі вітри (англ. – 7 ЛО; укр. – 13 ЛО)	англ. – <i>puff</i> “легкий вітерець”, <i>zephyr</i> “зефір”; укр. – <i>легім</i> , <i>бриз</i> ;
			Вітри відносно сторін світу (англ. – 13 ЛО; укр. – 8 ЛО)	англ. – <i>north</i> “північний вітер”, <i>east</i> “східний вітер”; укр. – <i>ост</i> , <i>норд</i> ;
			Поривчасті вітри (англ. – 10 ЛО)	англ. – <i>outburst</i> “вибух вітру”, <i>gust</i> “порив вітру”; укр. – не виявлено;
3.		Мікрополія	Дощ (англ. – 37 ЛО; укр. – 24 ЛО)	англ. – <i>the wet</i> “сезон дощів”, <i>fall</i> “злива”; укр. – <i>дощик</i> , <i>залива</i> ;
			Сніг (англ. – 14 ЛО; укр. – 45 ЛО)	англ. – <i>snowstorm</i> “сніг з вітром”, <i>flurry</i> “хуртовина”; укр. – <i>завія</i> , <i>снігопад</i> ;
4.		Стихія	Літосферні стихії (англ. – 42 ЛО; укр. – 18 ЛО)	англ. – <i>volcano</i> “вулкан”, <i>landslide</i> “зсуви”; укр. – <i>землетрус</i> , <i>селеві потоки</i> ;
			Гідросферні стихії (англ. – 85 ЛО; укр. – 15 ЛО)	англ. – <i>tsunami</i> “цунамі”, <i>flood</i> “повінь”; укр. – <i>тайфун</i> , <i>наводок</i> ;
	Атмосферні стихії (англ. – 42 ЛО; укр. – 33 ЛО)		англ. – <i>squall</i> “шквал”, <i>acid rain</i> “кислотний дощ”; укр. – <i>град</i> , <i>кров'яний дощ</i> .	

Лексико-семантичне поле є одним із засобів об'єктивації фреймового концепту. Так, фреймовий концепт *ЯВИЩА ПРИРОДИ* містить інформацію про навколишню дійсність, об'єктивовану у формі 2-х ЛСП: “Атмосфера” та “Стихія”, 3 мікрополів “Атмосферні явища”, “Опади” та “Вітер” (в межах ЛСП “Атмосфера”). Кожне ЛСП сегментується на менші утворення – ЛСГ: 13 ЛСГ в англійській мові: “Оптичні явища”, “Електричні явища”, “Продукти конденсації”, “Штормові вітри”, “Місцеві (екзотичні) вітри”, “Поривчасті вітри”, “Легкі вітри”, “Вітри відносно сторін світу”, “Дощ”, “Сніг”, “Літосферні стихії”, “Гідросферні стихії”, “Атмосферні

стихії”; 12 ЛСГ в українській: “Оптичні явища”, “Електричні явища”, “Продукти конденсату”, “Штормові вітри”, “Місцеві (екзотичні) вітри”, “Легкі вітри”, “Вітри відносно сторін світу”, “Дощ”, “Сніг”, “Літосферні стихії”, “Гідросферні стихії”, “Атмосферні стихії”. У складі кожного ЛСП виділено *ядерні компоненти*, які систематично використовуються, є найбільш частотними стосовно інших конститuentів та є обов’язковими для поля, а також *периферійні елементи*, віддалені за значенням від ядерних одиниць, не є високочастотними у вживанні, вказують на суб’єктивний досвід людини у сприйнятті явищ природи (табл. 2).

Таблиця 2

Кількісні показники ядерно-периферійної організації ЛСП в обох мовах

№	ЛСП	Ядерні одиниці $W = 0,5 - 1$	Периферійні одиниці $W = 0 - 0,5$	Приклади
1.	Атмосфера	англ. – 37 ЛО; укр. – 24 ЛО	англ. – 124 ЛО; укр. – 148 ЛО	<u>ядро</u> : англ. <i>rain, fog</i> ; укр. <i>дощ, сніг, туман</i> ; <u>периферія</u> : англ. <i>rime, fret</i> ; укр. <i>хурта, крупи</i> ;
2.	Стихія	англ. – 13 ЛО; укр. – 17 ЛО	англ. – 156 ЛО; укр. – 49 ЛО	<u>ядро</u> : англ. <i>volcano, storm</i> ; укр. <i>зсуви, град</i> ; <u>периферія</u> : англ. <i>ice-film</i> ; укр. <i>кров’яний дощ, плин</i> .

На основі лінгвостатистичної формули $W_k = \frac{(n + 1) - r}{n}$ (В. Левицький) було визначено ядерні та периферійні шари лексики в межах поля. Чим ближче до пояснюваного слова у словниковій дефініції перебуває слово, що його тлумачить, тим більшою мірою ці слова семантично пов’язані між собою. Приймавши за порогову величину $W = 0,5$, здійснено стратифікацію конститuentного складу ЛСП, інвентаризуючи ЛО у такий спосіб: 1) слова з коефіцієнтом від 0,5 до 1 становлять ядерну частину поля; 2) слова з коефіцієнтом від 0 до 0,5, пов’язані з периферійними значеннями слів-ідентифікаторів, формують периферійну частину ЛСП.

У результаті комплексного аналізу ЛО на позначення явищ природи, заснованого на спільності їх узагальненої семантики, лексичному наповненні, представлено структурну організацію 2-х ЛСП “Атмосфера” та “Стихія”, які є базовими конститuentами НП “Явища природи” у зіставлюваних мовах. Досліджуване НП є відкритою лексико-семантичною структурою етнічної свідомості, оскільки його склад змінюється відносно нашарування та входження в лексичний склад мов нових значень найменувань явищ природи, специфічного набору уявлень, що склалися у колективній свідомості кожного етносу – носія англійської та української мов. Ці узагальнення містять дані для польового моделювання універсального фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* в англійській та українській мовах.

Отже, семантичні ознаки досліджуваного фреймового концепту виявляються у системності ЛО на позначення явищ природи, їхніх дефінітивних особливостях та класифікації в межах ЛСГ, ЛСП та НП.

У четвертому розділі “Когнітивна об’єктивація фреймового концепту **ЯВИЩА ПРИРОДИ** в англійській та українській мовах” представлено ядро-периферійну організацію НП “Явища природи” в зіставлюваних мовах; реконструйовано концептуальні метафори та фразеологізми як образні засоби семантико-когнітивної об’єктивації досліджуваного фреймового концепту; змодельовано когнітивну структуру фреймового концепту **ЯВИЩА ПРИРОДИ** з урахуванням його ціннісно-оцінних компонентів; виявлено спільні та відмінні семантико-когнітивні механізми об’єктивації фреймового концепту в англійській та українській мовах.

Когнітивна об’єктивація фреймового концепту **ЯВИЩА ПРИРОДИ** здійснена на основі об’єднання всіх його репрезентантів у *номінативне поле*, під яким розуміємо сукупність мовних засобів у відкритій, динамічній, впорядкованій семантичними відношеннями ієрархії, перетину та доповнення системі, яка служить для диференційованого позначення семантичного континууму та характеризується домінантою-ідентифікатором (іменем фреймового концепту) (М. Піменова, З. Попова, Й. Стернін). У запропонованій роботі до НП входять прямі та похідні номінації досліджуваного фреймового концепту та його складових (субконцептів), спільнокореневі слова, фразеологічні одиниці та метафоричні номінації.

У концептуальній картині світу фреймовий концепт є багатовимірною когнітивною структурою, він сегментується у мово-мисленні людини на менші утворення – *субконцепти* – для точнішої його об’єктивації у мовній картині світу. Виокремлення субконцептів фреймового концепту **ЯВИЩА ПРИРОДА** проведено за певною схемою: дефініція як окреме значення співвідноситься з поняттям, яке представляє визначену структуру знання на науковому етапі; у структурі значення виділено компоненти дефініції (семи), які належать окремим одиницям поля, сукупність яких утворює когнітивні ознаки. Аналізована дефініція репрезентує НП у мовній картині світу, яке співвідноситься з фреймовим концептом у концептуальній картині світу, а ЛСП у мовній картині світу відповідають субконцепти – у концептуальній (рис. 2).

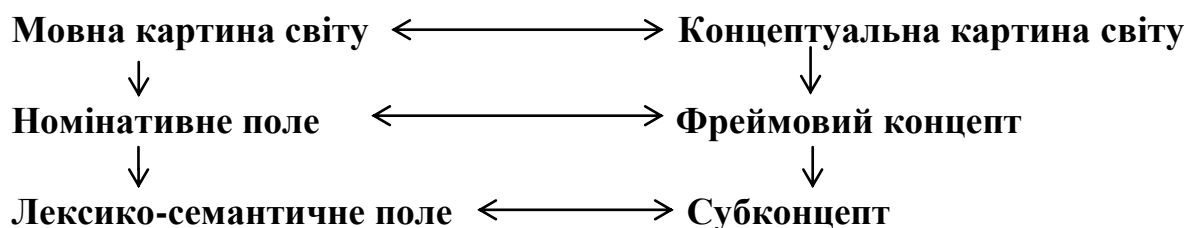

Рис. 2. Співвідношення термінопонять у картинах світу

ЛО на позначення явищ природи формують НП, яке, у свою чергу, сегментується на ЛСП. Проаналізовані ЛО з огляду на їх сприйняття та відображення у свідомості носіїв різних мов, представлені 4 субконцептами у концептуальній картині світу. Її наповнює фреймовий концепт *ЯВИЩА ПРИРОДИ*, відповідником якого є НП у мовній картині світу, а складовими елементами такого фреймового концепту є субконцепти *АТМОСФЕРА*, *АТМОСФЕРНІ ЯВИЩА*, *ОПАДИ*, *ВІТЕР* та *СТИХІЯ*, що об'єктивуються в зіставлюваних мовах у формі ЛСП та мікрополів. Конституенти НП “Явища природи” наділені окремими компонентами (диференційними ознаками), а диференційні семи розподілені між одиницями поля нерівномірно, це уможливило поділити його на досліджувані ЛСП, мікрополя та ЛСГ в обох мовах.

У структурі НП “Явища природи” виділено **ядро** поля з $W = 0,5 - 1$ у зіставлюваних мовах: (англ. *atmosphere, rain, snow, wind, optic phenomena, electric phenomena, condensation, natural disaster*; укр. *атмосфера, дощ, сніг, вітер, оптичні явища, електричні явища, конденсат, природна стихія*).

Навколоядерна зона досліджуваного НП сформована похідними номінаціями явищ природи: прикметники (понад 100 ЛО) в англійській мові, напр.: *brief* “короткочасний”, *freak* “дуже сильний”, *severe* “сильний” *storm* “шторм”; *gusty* “поривчастий”, *stormy* “штормовий” *wind* “вітер”; *acid* “кислотний”, *bloody* “кров’яний” *rain* “дощ”; 80 ЛО – в українській – у словосполученні з іменниками, напр.: *сильний, невпинний, проливний* дощ; *штормовий, ривкий* вітер; *густий* туман; близько 166 дієслів на позначення дій та наслідків явищ природи в англійській мові, напр.: *to rain* “дощити”, *snow* “сніжити”, *thunder* “гриміти”, *downpour* “литися”; 130 дієслів – в українській мові, напр.: *провітрити, сніжити, дощити, гриміти*. Така різниця у кількісному складі досліджуваних ЛО свідчить про те, що англійська мова є багатшою на прикметники та дієслова на позначення впливу, дій та наслідків явищ природи порівняно з українською.

Ближня периферія НП “Явища природи” з коефіцієнтом $W = 0 - 0,5$ наповнена номінативними одиницями, що вживаються у розмовному та поетичному стилях, носять архаїчний характер і відзначаються низькою частотністю вживання в англійській мові, напр.: *infml to holler* “розм. прогріміти”; *to chuck down* “пролитися”; *fml inclemency* “холодна, дощова погода”; в українській мові, напр.: *розм. хляпати, зав'язати; заморозь, залива*.

Дальня периферія досліджуваного НП характеризується антроповимірними параметрами у сприйнятті явищ природи, інтенсивністю передачі набутих знань про навколишню дійсність у 66 фразеологізмах в англійській мові, напр.: *a storm in a teacup* “буря в склянці води”; 55 – в українській, напр.: *провітрити голову* “перепочити”. Окрім фразеологізмів дальню периферію НП фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* формують концептуальні метафори, які є фігурами мислення (А. Чудінов, М. Johnson). Носії як англійської, так і української мов пов'язують явища природи з іншими суспільно-політичними подіями для їх кращого розуміння та переосмислення (англ. *The financial tornado has swept the whole city*; укр. *Мокрий вітер обсипав обличчя мрячкою*). Виявлено, що ЛО на позначення явищ природи, які об'єктивують досліджуваний фреймовий концепт, характеризуються

метафоричним потенціалом як в англійській, так і в українській мовах. У результаті порівняльного аналізу встановлено, що у свідомості носіїв зіставлюваних мов, концептуальні метафори є здебільшого *тотожними* (англ. *foggy idea*; укр. *туманне уявлення*), проте існують і *відмінні* (англ. *wind in the air*; укр. *вітряний чоловік*). Вони виконують номінативну, емоційно-семантичну та пояснювальну функції і відображають особливості передачі та трактування набутих знань про явища природи носіями англійської та української мов.

Когнітивні ознаки фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* виявляються у співвіднесеності усіх семантичних структур (ЛСП, мікрополів та ЛСГ) з людським пізнанням, оцінкою людини / людиною того чи іншого явища природи у контексті свого буття.

Дослідження оцінних компонентів ЛО здійснено на основі запропонованої аксіологічної шкали “*позитивно +*”, “*відносно нейтрально 0*”, “*негативно –*”: “*дефіцит –*” та “*надмірність !!*”, застосованої до 68 ЛО в англійській мові та 60 ЛО – в українській. Виявлено, що оцінний компонент ЛО в обох досліджуваних мовах вказує на певну розбіжність у сприйнятті явищ природи англійською та українською спільнотами.

Так, позитивна оцінка у сприйнятті явищ природи переважає в українській мові – 15%, напр.: *Який тихий, хороший **снігопад**, – сказав учитель*; в англійській – 12%, напр.: *It was that nice **wind** of change in her life*.

Відносно нейтральне сприйняття явищ природи кількісно виражається у 34% в англійській мові, напр.: *Patches of **fog** will clear by mid-morning*; в українській мові – 28%, напр.: *Густий **туман** над озером повис*.

Негативну інформацію несе експліцитне та імпліцитне вживання ЛО: 1,5% із семантичним компонентом “дефіцит” в англійській мові, напр.: *The country suffers from its worst **drought** for the last 200 years*; 3% – в українській, напр.: *Засуха і посуха того літа мертвили поле і серця в'ялили*.

Диференційна шкала інтенсивності, зокрема “надмірності”, домінує в англійській мові – 81%, напр.: *It's not too much to say it's **the storm** of the century*; в українській – 77%, напр.: *Буває так, що валять дуби скажені **буревії***. Відсоток надмірності природних явищ як реалій життя є дещо вищим в англійській картині світу, тоді як в українській переважає позитивна оцінка у повідомленнях про явища навколишнього світу.

У результаті порівняльного аналізу досліджуваних ЛО було змодельовано структуру фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* (рис. 1): ядро складають ключові субконцепти *АТМОСФЕРА*, *АТМОСФЕРНІ ЯВИЩА*, *ОПАДИ*, *ВІТЕР* та *СТИХІЯ*; *ближню периферію* формують ЛО з коефіцієнтом $W = 0 - 0,5$, що належать до ближніх периферій НП та ЛСП, з акцентом на їх оцінних компонентах у зіставлюваних мовах; *дальня периферія* представлена фразеологізмами та концептуальними метафорами як образними засобами об'єктивації фреймового концепту в англійській та українській мовах. Метафоричні номінації представлені в повних та часткових концептуальних лакунах кожної з мов, напр.: укр. *дощик* “ялинкова прикраса”; англ. *storm of bullets* = укр. *град / злива куль*.

Загальні результати дослідження дають підстави зробити такі **висновки**:

Теоретико-методологічна концепція дисертаційного дослідження ґрунтується на таких положеннях: 1) фреймовий концепт є когнітивною структурою, яка демонструє здатність людини об'єктивно інтерпретувати явища природи в досліджуваних мовах; 2) наявність спільних семантичних ознак покладена в основу класифікації ЛО на позначення явищ природи у ЛСП та ЛСГ як моделей семантичної об'єктивації фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ*; 3) когнітивні ознаки досліджуваного фреймового концепту виражені у формі образних засобів його семантико-когнітивної об'єктивації: концептуальних метафор та фразеологізмів; 4) змодельовано когнітивну структуру фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* у зіставлюваних мовах, що представлена як складна ієрархізована конструкція з різними сегментами (НП, ЛСП, мікрополя та ЛСГ), співвідносними в межах системи; 5) модель фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* в англійській та українській мовах позначена спільністю та розбіжністю. Власне розбіжність (лакунарність) експлікується кількісними параметрами ЛСП та ЛСГ, метафоричним потенціалом, семантичним навантаженням фразеологізмів і є неоднорідною, оскільки залежить від природних явищ, які вони позначають.

Розроблена комплексна методика, що апелює до методів та прийомів сучасної когнітивної лінгвістики, виявилася ефективною для розкриття семантичної та когнітивної об'єктивації фреймового концепту в англійській та українській мовах.

Корпус ЛО на позначення явищ природи зіставлюваних мов скласифіковано у 2 ЛСП “Атмосфера” та “Стихія”. ЛСП “Атмосфера” має у своєму складі 3 мікрополя: “Атмосферні явища” – 3 ЛСГ: “Оптичні явища”, “Електричні явища”, “Продукти конденсату”; “Опади” – 2 ЛСГ: “Дощ”, “Сніг”; “Вітер” – 5 ЛСГ: “Штормові вітри”, “Місцеві (екзотичні) вітри”, “Поривчасті вітри”, “Легкі вітри”, “Вітри відносно сторін світу” в англійській мові та 4 ЛСГ в українській мові: “Штормові вітри”, “Місцеві (екзотичні) вітри”, “Легкі вітри”, “Вітри відносно сторін світу”. ЛСП “Стихія” сегментовано на 3 спільні ЛСГ: “Літосферні стихії”, “Гідросферні стихії”, “Атмосферні стихії” у досліджуваних мовах.

ЛСП “Атмосфера” є одним з найпотужніших у кожній з мов, якому притаманна певна специфіка. Мікрополе “Опади” характеризується специфічно доміантними найменуваннями дощу з урахуванням його інтенсивності та кількості випадань в англійській мові та переважанням назв опадів (снігу) – в українській; відносно однаковою кількістю ЛО на позначення оптичних та електричних явищ в обох мовах; чисельністю метафоричних номінацій з лексемою *туман* як в англійській, так і українській мовах. Мікрополе “Вітер” в англійській мові відрізняється від аналогічного мікрополя в українській мові кількісним складом та диференціацією номінацій вітрів, зокрема місцевих (екзотичних) вітрів. Відсутність ЛСГ “Поривчасті вітри” в українській мові та її наявність в англійській пояснюється особливістю природно-кліматичних умов. У ЛСП “Стихія” в англійській мові перевага номінативних одиниць на позначення літосферних та гідросферних стихій вказує на своєрідність географічного розташування Англії. В українській мові доміантними є найменування атмосферних стихій, що належать як ЛСП “Атмосфера”, так і ЛСГ “Атмосферні стихії” з інтегральною семою ‘небезпека’.

Найменування явищ природи є основою для метафоричних номінацій та фразеологічних одиниць, що свідчить про вплив фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* на інші сегменти мовних картин світу.

Семантико-когнітивна об'єктивація фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* представлена НП “Явища природи” з його базовими компонентами: ЛСП, мікрополя та ЛСГ у зіставлюваних мовах. У результаті цього аналізу було змодельовано фреймовий концепт *ЯВИЩА ПРИРОДИ* як узагальнення об'єктивного сприйняття явищ природи в англійській та українській мовах. Досліджуваний фреймовий концепт є нестатичною когнітивною структурою етнічної свідомості, що втілює досвід пізнання світу минулими поколіннями та є відкритим до нової оцінки явищ природи людиною та пережитих знань у процесі пізнання навколишньої дійсності.

Унаслідок аналізу семантичних та когнітивних засобів і способів об'єктивації фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* встановлено закономірності сприйняття світу, відображеного у свідомості носіїв германських та слов'янських мов, які зумовлені спільними процесами та механізмами когнітивного структурування навколишньої дійсності, а також відмінності: в англійській – потреба в диференціації вітрів, увага на тривалості та процесуальності у сприйнятті опадів; в українській – зосередження на номінаціях та диференціації сніговипадань, акцентуалізація на ознаках статичності у трактуванні опадів (дощу).

Досліджуваний фреймовий концепт віддзеркалює культурне надбання, мовомислення та світосприйняття явищ природи носіями англійської та української мов та впливає на нове формування і пізнання цього фрагмента дійсності. Перспективою подальших досліджень може стати аналіз інших фреймових концептів з проектуванням на інші мови.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Пилячик Н. Є. Лексико-семантичні угруповання слів на позначення поняття “довкілля” / Н. Є. Пилячик // Рідна школа : [наук.-пед. журн.]. — К. : Преса України, 2006. — Вип. 10. — С. 41—43.

2. Пилячик Н. Є. Структура лексико-семантичного поля “погода / клімат” в сучасній англійській мові / Н. Є. Пилячик // Актуальні проблеми філології та перекладознавства : [зб. наук. пр.] / [ред. кол. : В. В. Левицький, Л. І. Белехова]. — Хмельницький : ХНУ, 2007. — Вип. 3 (2). — С. 121—126.

3. Пилячик Н. Є. Зіставна характеристика концептів “precipitation” та “дощ” в англійській та українській лінгвокультурах : когнітивний аспект / Н. Є. Пилячик // Науковий вісник ЧНУ : [зб. наук. пр.] / [відп. ред. В. В. Левицький]. — Чернівці : ЧНУ, 2008. — Вип. 372: Германська філологія. — С. 13—24.

4. Пилячик Н. Є. Лексико-семантичне поле “природне / стихійне лихо” у сучасній англійській мові / Н. Є. Пилячик // Мова і культура : [наук. журн.] / [гол. ред. Д. С. Бураго]. — К. : Вид. Дім Дмитра Бураго, 2008. — Вип. 10, т. 5 (105). — С. 132—141.

5. Пилячик Н. Є. Особливості лексичного вираження концепту “thunderstorm” (на матеріалі іменників сучасної англійської мови) / Н. Є. Пилячик // Науковий

вісник ЧНУ : [зб. наук. пр.] / [відп. ред. В. В. Левицький]. — Чернівці : ЧНУ, 2009. — Вип. 430: Германська філологія. — С. 187—198.

6. Пилячик Н. Є. Суб'єктивне та об'єктивне у лексико-семантичній структурі слова “STORM” : на матеріалі англійських словників [Електронний ресурс] / Н. Є. Пилячик // Вісник Житомирського державного університету. — Житомир : ЖДУ, 2010. — С. 188—191. — Режим доступу : <http://vuzlib.com.ua/articles/book/1.html>

7. Пилячик Н. Є. Вербалізація концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* лексичними засобами сучасної англійської мови / Н. Є. Пилячик // Наукові праці ЧДУ імені Петра Могили. Сер.: Філологія. Мовознавство : [наук.-метод. журн.] / [гол. ред. О. А. Дубова]. — Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. — Вип. 136, т. 148. — С. 36—40.

8. Пилячик Н. Є. Роль метеорологічної тропоїстики в англійському медіа-дискурсі / Н. Є. Пилячик // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Сер.: Філологія (мовознавство) : [зб. наук. пр.] / [гол. ред. Н. Л. Іваницька]. — Вінниця : ТОВ “Фірма “Планер”, 2013. — Вип. 18. — С. 197—200.

9. Пилячик Н. Е. Лексико-семантическая организация субконцептов “STORM”, “THUNDER”, “LIGHTNING” в английском и украинском языках : сопоставительный аспект / Н. Е. Пилячик // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов / [отв. ред. В. В. Иванов]. — Курск, 2014. — № 3 (93). — С. 141—143. — ISSN 1991-3087.

10. Пилячик Н. Є. Лексикографічна еволюція дефініцій концепту “storm” як спосіб вираження суб'єктивності (на матеріалі англійської мови) / Н. Є. Пилячик // Методологічні проблеми сучасного перекладу : [матеріали VIII міжнар. наук.-практ. конф., (Суми, Сумський державний університет, 23—25 січ. 2009 р.)] / [відп. ред. О. С. Швачко]. — Суми : Вид-во СумДУ, 2009. — С. 121—130.

11. Пилячик Н. Є. Семантична лакунарність у процесі вербалізації концептів “fog” та “туман” в англійській та українських мовах / Н. Є. Пилячик // Семантика мови і тексту : [матеріали X міжнар. наук.-практ. конф., (Івано-Франківськ, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 21—23 верес. 2009 р.)] / [відп. ред. В. І. Кононенко]. — Івано-Франківськ, 2009. — С. 254—256.

12. Пилячик Н. Є. Моделювання лексико-семантичного поля “RAIN” в сучасній англійській мові / Н. Є. Пилячик // Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації (ELLIC 2013) : [матеріали міжнар. наук. конф., (Івано-Франківськ, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 13 берез. 2013 р.)] / [відп. ред. Я. В. Бистров]. — Івано-Франківськ, 2013. — С. 292—293.

13. Pyliachyk N. Semantic Groups of the Semantic Field “The Environment” in Modern English / N. Pyliachyk // Communication in the Global Age. Celebrating Ten Years of Development and Success : [conference abstracts] — Львів : ПП Марусич, 2005. — С. 110—111.

АНОТАЦІЯ

Пилячик Н. Є. Семантико-когнітивна об'єктивація фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* в англійській та українській мовах. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2015.

У дисертації запропоновано новий інтегрований підхід до вивчення семантико-когнітивної об'єктивації фреймового концепту в англійській та українській мовах; скласифіковано лексичні одиниці на позначення явищ природи у ЛСП і ЛСГ як моделі семантичної об'єктивації фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* в англійській та українській мовах; змодельовано когнітивну структуру фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* в англійській та українській мовах; реконструйовано концептуальні метафори та фразеологізми як образні засоби когнітивної об'єктивації фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* у далекоспоріднених мовах; виявлено спільні та відмінні семантико-когнітивні механізми об'єктивації фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* у свідомості носіїв англійської та української мов.

Ключові слова: фреймовий концепт, семантико-когнітивна об'єктивація, номінативне поле, лексичні одиниці, ЛСП, ЛСГ.

АННОТАЦИЯ

Пылячик Н. Е. Семантико-когнитивная объективация фреймового концепта *ЯВЛЕНИЯ ПРИРОДЫ* в английском и украинском языках. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.17 – сравнительно-историческое и типологическое языкознание. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2015.

В диссертационном исследовании предложен новый подход к изучению семантической и когнитивной природы фреймового концепта *ЯВЛЕНИЯ ПРИРОДЫ* в английском и украинском языках; проведена классификация лексических единиц, обозначающих явления природы, по лексико-семантическим группам, лексико-семантическим полям и номинативным полям; реконструированы концептуальные метафоры и фразеологизмы как образные средства семантико-когнитивной объективации; смоделирована когнитивная структура исследуемого фреймового концепта; определены общие и отличительные семантико-когнитивные механизмы его объективации в сознании носителей сопоставляемых языков.

Описание лексических единиц, обозначающих явления природы, проведено на материале двух языков (английского и украинского) в сопоставительном аспекте. Фактологическая база исследования составляет 1000 единиц: 550 из английского языка и 450 – украинского. Проанализированы теоретические основания для изучения фреймового концепта как когнитивной структуры в исследуемых языках. Разработана комплексная методика анализа семантико-когнитивной объективации фреймового концепта *ЯВЛЕНИЯ ПРИРОДЫ* в английском и украинском языках.

На основе общих семантических признаков проведена классификация лексических единиц, обозначающих явления природы, в 2 ЛСП “Атмосфера” и “Стихия”, 3 микрополя: “Атмосферные явления” – 3 ЛСГ: “Оптические явления”, “Электрические явления”, “Результаты конденсата”; “Осадки” – 2 ЛСГ: “Дождь”, “Снег” в анализируемых языках; “Ветер” – 5 ЛСГ: “Штормовые ветры”, “Местные (экзотические) ветры”, “Порывистые ветры”, “Легкие ветры”, “Ветры относительно сторон мира” в английском языке и 4 ЛСГ в украинском: “Штормовые ветры”, “Местные (экзотические) ветры”, “Легкие ветры”, “Ветры относительно сторон мира”. ЛСП “Стихия” сегментировано на 3 общих ЛСГ: “Литосферные стихии”, “Гидросферные стихии” и “Атмосферные стихии” в сопоставляемых языках. ЛСП “Атмосфера” наделено определенной спецификой: микрополе “Осадки” характеризуется специфически доминантными наименованиями дождя с учетом его интенсивности и количества выпадения в английском языке и преобладанием наименований осадков (снега) – в украинском; относительно одинаковым количеством ЛЕ на обозначение оптических и электрических явлений в сопоставляемых языках; большим количеством метафорических номинаций с лексемой *туман* в английском и украинском языках.

Микрополе “Ветер” в английском языке отличается от аналогичного микрополя в украинском языке количественным составом и дифференциацией номинаций ветров, в частности местных (экзотических) ветров. Отсутствие ЛСГ “Порывистые ветры” в украинском языке и ее наличие в английском объясняется особенностью природно-климатических условий англоязычных стран, что отображается в метеорологическом глоссарии сопоставляемых языков. В ЛСП “Стихия” в английском языке наблюдается преобладание наименований литосферных и гидросферных стихий, что объясняется географическим расположением страны, а в украинском – доминантными являются ЛЕ, обозначающие атмосферные явления (стихии), которые могут принадлежать как ЛСП “Атмосфера”, так и ЛСГ “Атмосферные стихии” с интегральной семой ‘безопасность’.

Семантико-когнитивная объективация фреймового концепта *ЯВЛЕНИЯ ПРИРОДЫ* представлена НП “Явления природы” с его базовыми компонентами: ЛСП, микрополя, ЛСГ в сопоставляемых языках.

В результате сопоставительного анализа семантических и когнитивных признаков объективации исследуемого фреймового концепта выявлены *закономерности* мировосприятия и познания окружающего мира представителями английской и украинской лингвокультур, а также *отличия* (в английском – необходимость дифференциации ветров, акцент на длительности и процессуальности в восприятии осадков; в украинском – акцентуализация признаков статичности в трактовке осадков (дождя), сосредоточенность на номинациях и дифференциации выпадения снега).

Ключевые слова: фреймовый концепт, семантико-когнитивная объективация, номинативное поле, лексические единицы, ЛСП, ЛСГ.

RESUME

Pyliachyk N. Y. Semantic-Cognitive Objectification of the Frame Concept *NATURAL PHENOMENA* in the English and Ukrainian Languages. – Manuscript.

Thesis for a Candidate's Degree in 10.02.17 – Comparative, Historical and Typological Linguistics. – National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, 2015.

The thesis suggests a new integrated approach to the study of semantic and cognitive objectification of the frame concept *NATURAL PHENOMENA* in the English and Ukrainian languages; all lexical units denoting natural phenomena have been classified into lexical semantic groups and fields and nominative domains as the models of the semantic objectification of the frame concept *NATURAL PHENOMENA* in the English and Ukrainian languages; the conceptual metaphors and phraseological units as the image models of the cognitive objectification of the analyzed frame concept have been reconstructed in both languages; the cognitive model of the frame concept *NATURAL PHENOMENA* in the English and Ukrainian languages has been presented; common and distinctive features of semantic cognitive mechanisms of its objectification in the minds of English and Ukrainian speakers have been characterized.

Key words: frame concept, semantic-cognitive objectification, nominative domain, lexical units, lexical semantic field, lexical semantic group.